

گزارشی از همایش جهانی

«بقیع مدفن امامان و اصحاب» و دستاوردهای علمی آن

محمدسعیدنجاتی^۱

چکیده

این مقاله گزارش جامعی از همایش جهانی «بقیع: مدفن امامان و اصحاب» است که در روزهای ۳۰ و ۳۱ فروردین ماه ۱۴۰۳ مصادف با شوال ۱۴۴۵ قمری برگزار شد. در این مقاله خلاصه سخنرانی‌های جلسه اصلی و کارگروه‌ها و مقالات و آثار منتشرشده در آن به همراه سوابق و پیشینه و فعالیت‌ها ارائه شده است. این همایش با محوریت پژوهشکده حج و زیارت و بعثه مقام معظم رهبری و همکاری بسیاری از مراکز علمی و پژوهشی حوزوی و دانشگاهی برگزار شد.

کلیدواژگان: بقیع، یوم‌الهدم، حرم بقیع، تخریب بقیع، همایش بقیع، بقیع مدفن امامان و اصحاب.

معرفی

همایش جهانی «بقیع مدفن امامان و اصحاب» با هدف بزرگداشت بقیع و یادآوری جایگاه این میراث مقدس فرهنگی و دینی و تقویت همبستگی و برادری میان مسلمانان

۱. دکترای تاریخ اسلام، استادیار گروه تاریخ اهل بیت جامعه المصطفی (مدیر واحد بقیع پژوهی پژوهشکده حج و زیارت)،
nejati@gmail.com.

به همت پژوهشکده حج و زیارت و با مشارکت سی مرکز علمی در سالن همایش‌های حوزه نمایندگی ولی فقیه در حج و زیارت در شهر قم برگزار شد. از دیگر اهداف این همایش می‌توان به همبستگی مسلمانان جهان در برابر هرگونه افراط و تفریط و تکفیر سایر مسلمانان، جلوگیری از تکرار جنایات ناشی از افراط‌گرایی و جبران آنچه در قرن گذشته بر بقیع و میراث فرهنگی و مذهبی مسلمانان گذشت، اشاره کرد.

انگیزه برگزاری همایش این بود که اکنون پس از گذشت یک قرن از حادثه تلخ تخریب بقیع و با افشای بطلان و انحراف جریان‌های تکفیری - حتی در نزد حکومتی که سال‌ها حامی این ایدئولوژی بود - امیدی میان دوستان اهل بیت زنده شده است که تلاش‌های نوین در بازسازی قبرستان بقیع تأثیر خواهد داشت.

پیشینه و فعالیت‌های پیش از همایش

همایش جهانی «بقیع مدفن امامان و اصحاب» با محوریت پژوهشکده حج و زیارت و بعثه رهبری و همکاری بسیاری از مراکز علمی و پژوهشی حوزوی و دانشگاهی در بهار ۱۴۰۳ شمسی (شوال ۱۴۴۵ ق) در قم برگزار شد.

یکی از پیش‌نیازهای تلاش برای پیگیری مسئله بقیع آشنایی با تاریخ فرهنگی بقیع و نقش تمدنی آن است؛ از این رو پژوهشکده حج و زیارت پس از پنج سال تلاش علمی و فرهنگی این همایش را در دستور کار قرار داد. این همایش آخرین گام از یک برنامه چندمرحله‌ای است که عبارتند از:

- تدوین نظام بقیع‌شناسی؛
- دعوت به همکاری برای تحقیق در این زمینه در مراکز علمی و آموزشی کشور؛
- برگزاری همایش‌های مقدماتی سالیانه بقیع برای نظارت بر پیشرفت سالانه بقیع‌شناسی و پایه‌گذاری مطالعات جهانی؛
- فراخوان حمایت از آثار علمی مرتبط با بقیع؛

- حمایت از ماکت‌ها و تندیس‌های مرتبط با بقیع؛

- برپایی نمایشگاه‌های فرهنگی با موضوع بقیع؛

- راه‌اندازی سایت baqi.ir و شبکه‌های اجتماعی بقیع.

برگزارکنندگان همایش جهانی بقیع بر این باورند که تولید محتوای علمی درباره بقیع و روشن کردن زوایای تاریک مطالعات در این زمینه اولین گام در علاقه‌مند کردن جامعه نخبگان به موضوع بقیع است.

بر اساس رویکرد برگزارکنندگان این همایش مسئله بقیع کانون عاطفی برای شعله‌ور کردن شور مبارزه با افراط‌گرایی و تکفیر و پشتوانه عاطفی مقاومت ایدئولوژیک و نظری در برابر این جریان است تا مبادا جنایت‌های آنها تکرار شود. از سوی دیگر این همایش ادای احترام به بزرگان مدفون در بقیع و تلاشی به منظور حفظ و احیای هویت فرهنگی مسلمانان برای نسل‌های آینده است، پیش از آنکه بقایای این بقاع متبرکه دستخوش نابودی کامل شود.

راهبرد این همایش جلب همکاری مسلمانان مذاهب مختلف اسلامی برای مقابله با افراط‌گرایی به منظور احیای بقیع است. بدین منظور برای تقویت زبان مطالبه ارائه جایگاه‌تراشی حرم بقیع به عنوان «میراث مشترک مسلمانان» در مجامع فرهنگی جهان، طرح حق معنوی زیارت آزادانه بقیع در مجامع دادخواهی جهانی و ثبت زیارت آزادانه بقیع به عنوان آثار فرهنگی ناملموس مسلمانان و ثبت بناهای بقیع به عنوان آثار فرهنگی باستانی در یونسکو در دستور کار این همایش قرار گرفت.

برای غنای علمی هر چه بیشتر این همایش بین‌المللی اقدامات مختلفی انجام شده است:

• برگزاری پنج همایش علمی - فرهنگی در سطح ملی و بین‌المللی در سال‌روز هشتم شوال (روز فاجعه‌بار تخریب حرم بقیع) از سال ۱۳۹۸ شمسی با حضور اندیشمندان

و پژوهشگران داخلی و خارجی از کشورهایی چون عراق، هند، الجزایر، افغانستان و پاکستان با عناوین زیر:

۱. اولین هم‌اندیشی بقیع پژوهان کشور در سال ۱۳۹۸ شمسی؛
۲. همایش «بقیع نگین تراث اسلامی» در سال ۱۳۹۹ شمسی؛
۳. همایش «بقیع حرم اهل بیت (علیهم‌السلام) و اصحاب» در سال ۱۴۰۰ شمسی؛
۴. همایش «بقیع پیونددهنده مذاهب اسلامی» در سال ۱۴۰۱ شمسی؛
۵. پیش‌کنگره بین‌المللی «بقیع مدفن امامان و اصحاب» در سال ۱۴۰۲ شمسی.
- برگزاری هجده پیش‌نشست علمی - پژوهشی؛
- تدوین نظام‌نامه پژوهشی مطالعات بقیع؛
- راه‌اندازی بانک اطلاعاتی و رسانه‌ای baqi.ir برای اولین بار و شبکه‌های مختلف اجتماعی متصل به آن؛
- تدوین قریب به سی اثر مهم علمی؛
- تولید بیش از هفتاد عنوان مقاله علمی - پژوهشی و ترویجی درباره بقیع؛
- برگزاری پانزده نشست علمی - پژوهشی تحت عناوین زیر:
 ۱. نخستین پیش‌نشست به همت دفتر پژوهشکده حج و زیارت در خراسان رضوی و با مشارکت بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان مقدس با موضوع «بازخوانی و تحلیل و تخریب بقیع: آثار و پیامدها» با ارائه حاج آخوند احمد قربانپور در موضوع بقیع در میراث مکتوب اهل سنت.
 ۲. «جریان‌های مسئول تخریب اماکن مقدس مسلمانان» با ارائه حجت‌الاسلام دکتر علی‌اکبر عالمیان و نقد حجت‌الاسلام دکتر محمدسعید نجاتی؛
 ۳. «نگاهی به زمان و شخصیت اسماعیل بن جعفر از مدفونان بقیع». با ارائه حجت‌الاسلام حافظ نجفی و نقد حجت‌الاسلام دکتر قرائتی

۴. «تحلیل و بررسی شخصیت سعد بن معاذ از خفتگان بقیع» با ارائه سرکار خانم طیبہ رشیدیان؛
۵. «ماهیت و مقررات قانونی حاکم بر قبرستان بقیع در فقه و حقوق بین الملل» با ارائه حجت الاسلام دکتر محسن قائمی و نقد دکتر محمد مهدی مقدادی؛
۶. «جلوه‌های فرهنگی بقیع» با ارائه حجت الاسلام سید محمد کاظم طباطبایی و با نقد حجت الاسلام دکتر سید مهدی علیزاده موسوی؛
۷. «تخریب قبرستان بقیع و لزوم بازسازی آنها» با ارائه آیت الله محمد هادی یوسفی غروی و دکتر کامران صداقت ثمره حسینی؛
۸. سیزدهمین پیش نشست همایش بقیع با همکاری دانشگاه اصفهان و دانشگاه فرهنگیان استان اصفهان با عنوان «شعائر شیعی زیارت بقیع در دوره قاجاریه بر اساس سفرنامه‌ها» با سخنرانی دکتر محمد علی چلونگر، «بقیع در سفر ابن جبیر» با ارائه دکتر علی اکبر عباسی و «خاستگاه تفکر سلفی از دیدگاه محمد بن عبد الوهاب و شاه ولی الله دهلوی» با ارائه دکتر مصطفی پیرمردیان؛
۹. «نهضت خلافت بقیع در هند در سال‌های ۱۹۲۴ تا ۱۹۲۶م» با ارائه سرکار خانم دکتر لیلا عبدی خجسته و نقد حجت الاسلام دکتر محمد سعید نجاتی؛
۱۰. «الحاقت به قبرستان بقیع در اوایل عصر امویان» با ارائه دکتر مهدی مجتهدی؛
۱۱. «زیارت بقیع از دیدگاه اهل سنت» با ارائه آیت الله یوسف غروی، آخوند عبدالحی میرزاعلی و آخوند عبد الجلیل فرهمند؛
۱۲. «بازشناسی ماهیت تاریخی بیت الأحزان در بقیع» با ارائه دکتر احمد خامه یار و نقد حجت الاسلام عمار ابوطالبی؛
۱۳. «معرفی و نقد کتاب بهشت بقیع» با معرفی دکتر احمد خامه یار و نقد دکتر علی مشهدی رفیع؛

۱۴. «جایگاه قبرستان بقیع و نقدی براندیشه وهابیت در تخریب حرم ائمه بقیع (علیهم السلام)» با ارائه حجت الاسلام والمسلمین دکتر اکبر روستایی و نقد حجت الاسلام والمسلمین وحید خورشیدی.

۱۵. «تحلیل فقهی، کلامی و تاریخی زیارت ائمه بقیع» شامل محورهای زیر:
الف) «نقد تاریخی - کلامی بر وهابیت پیرامون زیارت و مزارها» با ارائه حجت الاسلام والمسلمین دکتر فنایی، استادیار گروه فلسفه و حکمت اسلامی؛
ب) «زیارت مطلوب: حق شهروندی مشروع نزد فرق اسلامی» با ارائه دکتر مهدی نوریان، استادیار گروه فقه و حقوق اسلامی؛

ج) «نقش و جایگاه بقیع در تاریخ اسلام» با ارائه دکتر امیرحسین حاتمی، دانشیار گروه تاریخ فقه الحدیث؛

د) «تحولات روایی در تجویز و تحریم زیارت» با ارائه دکتر داوود معماری، دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث.

- تدوین نظام پژوهشی مطالعات بقیع، ارائه بیش از صد موضوع و محور علمی در شاخه‌های مختلف مطالعات بقیع از قبیل تاریخ، فرهنگ، اماکن بقیع، علوم اجتماعی، مردم‌شناسی، هنر و اخلاق با همکاری انجمن میراث اسلامی؛
- راه‌اندازی پایگاه و رسانه (Baqi.ir) برای اولین بار و شبکه‌های اجتماعی مختلف مرتبط با آن؛

- انتشار ویژه‌نامه مربوط به بقیع در مجلات علمی پژوهشکده حج و زیارت: فصلنامه میقات حج (شماره ۱۱۱)، فصلنامه پژوهشنامه حج و زیارت (شماره ۱۶ و ۲۰) و دوفصلنامه میقات الحج (شماره ۵۵)؛

- حمایت و رونمایی از ماکت حرم ائمه بقیع قبل از تخریب و ماکت ضریح آن و خرید ماکت حرم؛

- دعوت از مؤسسات علمی، پژوهشی و آموزشی برای برگزاری همایش جهانی

«بقیع مدفن امامان و اصحاب» و شرکت حدود سی مؤسسه حوزوی و دانشگاهی.

گزارشی از جلسه اصلی همایش در روز پنج‌شنبه

این همایش با سخنرانی حجت‌الاسلام والمسلمین آقای سید عبدالفتاح نواب، نماینده محترم ولی فقیه در امور حج و زیارت، و با حضور آیت‌الله محسن قمی، معاون امور بین‌الملل دفتر مقام معظم رهبری، آغاز شد.

در ابتدای این همایش آقای دکتر میرزا علیزاده، رئیس پژوهشکده حج و زیارت، به ایراد گزارشی از فعالیت‌های انجام‌شده در زمینه همایش جهانی بقیع پرداخت و با اشاره به اهداف برگزاری این همایش، گفت: بقیع، به دلیل همسایگی با حرم ملکوتی پیامبر اسلام ﷺ و در بر گرفتن شماری فراوان از یادگارهای خاندان گرامی آن حضرت و یاران ارجمند و پیروان آن وجود نازنین، همواره زیارتگاه و آرام‌بخش دل‌های مشتاق و خسته، از مجاوران و زائران گرفته تا عمره‌گزاران و حج‌گزارانی است که راه‌های دور و نزدیک را به آهنگ دیدار و زیارت آرمیدگان در آن درنور دیده‌اند.

وی با بیان اینکه پژوهشکده حج و زیارت، وابسته به بعثه مقام معظم رهبری، با همکاری نزدیک به سی نهاد دانشی و پژوهشی اقدام به برگزاری «همایش جهانی بقیع مدفن امامان و اصحاب» کرده است، افزود: بدین منظور با محوریت واحد بقیع پژوهی گروه تاریخ و سیره و با هدف «پایش اماکن مقدس حرمین شریفین»، به‌ویژه بقیع و آثار و تاریخچه آن، همه تلاش‌ها برای برگزاری هر چه باشکوه‌تر این همایش به کار گرفته شده است.

وی به برآیند تلاش‌ها و ریزنی‌ها با استادان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه برای ژرفای هر چه بیشتر این همایش اشاره کرد و تدوین نظام‌نامه پژوهشی مطالعات بقیع و تدوین مجموعه آثار بقیع در قالب ده‌ها جلد کتاب را از آن جمله برشمرد و عناوینی مانند تاریخ بقیع، تاریخ شفاهی بقیع، آرمیدگان بقیع، بقیع در سفرنامه‌ها، بقیع در آینه ادب و هنر، تخریب و بازسازی بقیع، کتاب‌شناسی بقیع، آثار اردو، مجموعه مقالات و

چکیده مقالات را یادآور شد. رئیس پژوهشکده حج و زیارت همچنین با اشاره به اینکه از مجموع ۸۰ مقاله دریافت شده ۶۶ مقاله پذیرفته، و ۶۳ مقاله هم چاپ شده است افزود: ویژه‌نامه‌های ترویجی، پژوهشی و تخصصی (عربی) در حوزه مطالعات بقیع هم منتشر شده و مقاله‌های چهار شماره از نشریه‌های پژوهشکده حج و زیارت منحصراً با موضوع بقیع نگارش و چاپ شده است.

دکتر میرزا علیزاده از راه‌اندازی بانک اطلاعاتی و شبکه‌های رسانه‌ای و اجتماعی در حوزه بقیع پژوهی (برای اولین بار) و تارنمای بقیع به نشانی baqi.ir خبر داد و به ارسال فراخوان و دعوت‌نامه همکاری به حدود چهل مرکز دانشی و پژوهشی برای مشارکت در همایش، برگزاری نشست هم‌اندیشی مراکز همکار در بهمن‌ماه ۱۴۰۱، برنامه‌ریزی و پیگیری برای برگزاری جلسات مستقل با تک‌تک مراکز مشارکت‌کننده در همایش در خرداد و تیرماه ۱۴۰۲، پیگیری برای برگزاری پیش‌نشست‌های علمی به همت مراکز همکار و نیز در پژوهشکده حج و زیارت اشاره کرد و گفت: بیش از بیست پیش‌نشست درباره همایش در این پژوهشکده و نیز به همت مراکز همکار برگزار شده است.

سخنان نماینده ولی فقیه در امور حج و زیارت

در ادامه برگزاری همایش حجت‌الاسلام والمسلمین نواب، نماینده محترم ولی فقیه در امور حج و زیارت، به ایراد سخنرانی پرداختند. ایشان با اشاره به جایگاه و منزلت ویژه بقیع نزد پیامبر صلی الله علیه و آله گفتند: نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله بقیع را محل عبادت، مدرسه، اردوگاه و مصلاهی نماز استسقا (طلب باران) می‌دانستند که می‌تواند چراغ راه امت باشد.

ایشان با اشاره به بقیع، که مکانی دارای شرافت است، اظهار کردند: مسئله بقیع از جنبه‌های مختلف قابل بحث است و این مکان مقدس با وجود جایگاه معنوی و پر بار مظلوم واقع شده است.

وی با اشاره به اینکه مظلومیت بقیع از آنچه پیش آمده دردناک‌تر است تأکید کرد:

امروز جامعه از انوار تابناک امامان معصوم و اصحاب مدفون در بقیع محروم است. این در حالی است که اگر ائمه بقیع علیهم السلام، اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله و بزرگان آرمیده در آن در هر سرزمین دیگری مدفون بودند، از احترام بیشتری برخوردار بودند و زائرانشان تکریم می شدند.

حجت الاسلام والمسلمین نواب در ادامه با اشاره به اینکه شخصیت های گرانسنگی در بقیع به خاک سپرده شده اند، گفت: بزرگان بسیاری در این مکان آرمیده اند که هیچ نامی از آنها نیست و اگر درباره این شخصیت ها از خیلی از افراد سؤال کنید، شاید مطلب چندانی درباره آنها ندانند. این در حالی است که جمع کثیری از اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله، ائمه علیهم السلام و یاران و وفاداران ایشان در این مکان دفن شده اند که از جمله آنها می توان به شهدای احد اشاره کرد.

نماینده ولی فقیه در امور حج و زیارت در بخش دیگری از سخنان خود منزلت و جایگاه بقیع را یادآور شد و گفت: کتاب های بسیاری درباره بقیع و ائمه معصوم علیهم السلام و اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله مدفون در این مکان نوشته شده و بقیع در طول تاریخ شاهد تحولات بسیاری بوده است.

وی با اشاره به اینکه بقیع بعد از مسجد النبی صلی الله علیه و آله جایگاه والایی نزد نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله داشته است افزود: پیامبر صلی الله علیه و آله هر شب به بقیع می رفتند که بیانگر فضیلت این مکان مقدس است. گفتنی است بقیع در طول تاریخ با وجود همه محدودیت ها در کانون توجه مسلمانان قرار داشته است.

حجت الاسلام والمسلمین نواب بر لزوم بازسازی درخور بقیع تأکید و تصریح کرد: یکی از شخصیت های والامقام مدفون در بقیع فاطمه بنت اسد مادر امام علی علیه السلام است که شاید خیلی از زائران ایشان را نشناسند؛ در صورتی که روایت شده است نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله زمانی که بر پیکرشان نماز اقامه کردند هفتاد بار تکبیر گفتند و جهت ساماندهی قبر ایشان وارد قبر شدند و گریان خارج شدند.

وی گفت: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله همچنین در شب نیمه شعبان به بقیع می‌رفتند. مسلمانان بر این باورند که شب نیمه شعبان شب مغفرت است.

وی با تأکید بر اینکه پیامبر صلی الله علیه و آله از بقیع به عنوان مدرسه و اردوگاه آموزشی استفاده می‌کردند گفت: روایت شده است که رسول اکرم صلی الله علیه و آله نماز استسقا (طلب باران) را در این مکان مقدس اقامه کردند؛ همچنین با امام علی علیه السلام وارد بقیع شدند و درس‌ها و بحث‌های معنوی و آموزشی در این مکان مقدس ارائه کردند.

وی در ادامه درباره اهمیت زیارت قبور بقیع گفت: امام حسن بن علی علیه السلام از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله پرسید: پدرم! پاداش کسی که تو را زیارت کند چیست؟ پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: فرزندم! هر کس مرا - زنده باشم یا مرده - پدرت، برادرت یا تو را زیارت کند بر عهده من است که در قیامت او را دیدار کنم و از گناهانش برهانم.

حجت الاسلام والمسلمین نواب در پایان گفت: قبور ائمه علیهم السلام و صحابه پیامبر صلی الله علیه و آله در بقیع مکان‌های مبارکی‌اند که باید تکریم شوند.

سخنرانی آیت الله حسینی بوشهری رئیس جامعه مدرسین حوزه‌های علمیه

رئیس جامعه مدرسین حوزه علمیه قم با بیان اینکه بقیع از نظر مکانی شرافت خاصی دارد، گفت: بقیع یکی از مکان‌های مهم در جهان اسلام به شمار می‌رود و باید همچون یک نشان در سطح بین‌المللی مطرح شود. همچنین قبرستان بقیع با تاریخ اعتقادی ما ارتباط دارد و میراث هویتی ماست و مسلمانان از گذشته تا امروز این مکان را ارج می‌نهند.

آیت الله سیدهاشم حسینی بوشهری با اشاره به شرافت و منزلت بقیع نسبت به سایر اماکن مقدس اسلامی از منظر پیشوایان دینی و حتی از نگاه قرآن کریم افزود: قبرستان بقیع با حدود جغرافیایی ۱۵۰ متر در ۱۰۰ متر جایگاه خاص خود را دارد.

آیت الله حسینی بوشهری بیان کرد: همان طور که برخی زمان‌ها در اسلام مقدس است،

برخی مکان‌ها هم مقدس است؛ برای نمونه زمان‌هایی چون شب قدر و نیمه شعبان، و به همین ترتیب مکان‌هایی همچون مکه مکرمه و عتبات عالیات شرافت خاصی دارند. وی افزود: یکی از مکان‌هایی که نباید تنها به صرف قبرستان به آن نگاه کرد قبرستان بقیع است. شخصیت‌های برجسته‌ای آن هم در طراز امامان شیعه و حتی اصحاب و بستگان پیامبر ﷺ - که جایگاه خاصی داشتند - در این قبرستان به خاک سپرده شده‌اند و به بقیع منزلت خاصی داده‌اند.

رئیس جامعه مدرسین حوزه علمیه قم با بیان چگونگی شکل‌گیری قبرستان بقیع و طرح این پرسش که چرا باید بقیع را ارج بنهیم تصریح کرد: اساساً مردم دنیا از تاریخ پرافتخار خود تجلیل می‌کنند. در بسیاری کشورها حتی برای سربازان گمنام خود یادبود می‌سازند یا برای تکریم افتخارات خود نمادی ایجاد می‌کنند تا نسل به نسل این افتخارات و خاطرات باقی بماند. این اتفاقی مهم در کشورهاست و ما هم باید درباره بقیع همین دید را داشته باشیم.

مقیات

آیت‌الله حسینی بوشهری در ادامه بیان کرد: اساساً زیارت ایجاد رابطه بین زائر و مزور است؛ زیرا زائر تلاش می‌کند خود را با فرد مزور عجین کند. در زیارت پیامبر اکرم ﷺ و امیرالمؤمنین ﷺ و سایر اهل بیت ﷺ رابطه‌ای معنوی بین زائر و مزور برقرار می‌شود و زائر یاد فرد دفن شده و اقدامات او می‌افتد؛ بنابراین ارزش گذاشتن به بقیع به نفع خود زائر نیز هست. رئیس جامعه مدرسین حوزه علمیه قم تأکید کرد: با نگاهی به سیره پیامبر ﷺ، حضرت زهرا ﷺ، امیرالمؤمنین ﷺ و اهل بیت ﷺ درمی‌یابیم که ایشان در بقیع به دعا، مناجات و استغفار می‌پرداختند. همچنین حضرت رسول ﷺ در این مکان نماز باران خواندند که نشان از اهمیت این مکان دارد.

وی اضافه کرد: در روایتی درباره اهمیت بقیع آمده است که جبرئیل در نیمه شعبان سراغ پیامبر ﷺ می‌رود و به ایشان می‌گوید: چرا در این شب مهم خوابیده‌اید؟ اینها نشان

می دهد که بقیع نزد خداوند قداست دارد.

آیت الله حسینی بوشهری یادآور شد: این پرسش مطرح است که آیا بقیع پیشینه‌ای پیش از قبرستان شدن دارد؟ با کمی بررسی می توان فهمید که منطقه بقیع پیش از اینکه قبرستان باشد محل سکونت مردم مدینه بوده است؛ برای نمونه محل تدفین خاندان اهل بیت علیهم السلام در بقیع در گذشته خانه عقیل بوده است و اهل بیت علیهم السلام در خانه ایشان به خاک سپرده شده‌اند.

ایشان درباره اهمیت قبرستان بقیع تأکید کرد: درباره اولین مدفون‌ها در این خاک می توان گفت یکی از انصار و یکی از مهاجران و سپس فرزند پیامبر، یعنی ابراهیم علیه السلام، در این مکان به خاک سپرده شدند.

وی افزود: یکی از کارهای پیامبر صلی الله علیه و آله طلب مغفرت، به ویژه در شب‌های جمعه، بود؛ چنان‌که ایشان شب‌های جمعه به بقیع می رفتند و آنجا جدا از دعا و زیارت طلب مغفرت بسیار می کردند.

آیت الله حسینی بوشهری بیان کرد: آیه **﴿إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾** در بقیع نازل شده است. حتی امام سجاده علیه السلام بخشی از صحیفه سجادیه را در این مکان انشا کرده‌اند. حتی معصومان بخش بزرگی از روایات را در بقیع نقل کرده‌اند.

رونمایی از مجموعه آثار همایش

در ادامه همایش از مجموعه‌ای از آثار تألیفی درباره بقیع، که در نه محور تنظیم شده بود، رونمایی شد.

محور اول شامل هشت عنوان است: ۱. «بقیع در آینه تاریخ» (مجموعه مقالات فصلنامه میقات حج درباره بقیع)؛ ۲. بقیع در بستر تاریخ (ترجمه کتاب بقیع الغرقه شیخ محمدامین پورامینی)؛ ۳. تاریخ حرم ائمه بقیع علیهم السلام و دیگر آثار مدینه (شیخ محمدصادق نجمی)؛ ۴. غربت بقیع (سیدعلی قاضی عسکر)؛ ۵. انعکاس بقیع و مدفونان در

دایرةالمعارف حج و حرمین شریفین (دکتر سید محمود سامانی)؛ ۶. اسناد بنا، حمل و نصب ضریح فولادی حرم ائمه بقیع علیهم السلام در زمان مظفرالدین شاه قاجار (شیخ علی احمدی)؛ ۷. قبرستان بقیع در فرهنگ و تمدن اسلامی (دکتر عمار ابوطالبی)؛ ۸. بررسی تاریخی - اجتماعی مناسک شیعی در قبرستان بقیع در سفرهای حج در عصر قاجار (دکتر محمد علی چلونگر و دکتر زهرا کشاورز).

محور دوم تاریخ شفاهی بقیع است که شامل سه کتاب است: ۱. مباحث مجلس شورای ملی و مجلس سنا در مورد بقیع (رضا تقی زاده)؛ ۲. گزارش تفصیلی اولین هم‌اندیشی بقیع پژوهان؛ ۳. پرونده و چهار مصاحبه از دکتر سعید طاووسی با برخی از شخصیت‌های فعال در موضوع بقیع به کوشش مجموعه رسانه‌ای فطرس مدیا.

محور سوم مدفونان در بقیع است که شامل دو کتاب است: ۱. خفتگان در بقیع (شیخ علی اکبر نوایی)؛ ۲. محبت ائمه بقیع در روایات اهل سنت (حجت الاسلام اسحاقی).

محور چهارم بقیع در سفرنامه‌ها نوشته رضا تقی زاده است که شامل دو کتاب است: ۱. بقیع در سفرهای قاجاری؛ ۲. بقیع در سفرهای معاصر فارسی.

محور پنجم بقیع در آینه ادب و هنر است که شامل سه کتاب است: ۱. بقیع در اشعار فارسی (رضا تقی زاده)؛ ۲. بقیع در آینه نگاره‌های هنری (دکتر احمد خامه یار)؛ ۳. طرحی برای یک ضریح (مجموعه‌ای از داستان‌های بقیع، به جمع‌آوری حیدر علی جعفری).

محور ششم، تخریب بقیع و تلاش برای بازسازی آن است که شامل دو جلد اسناد تخریب بقیع به قلم دکتر علی احمدی، جلد سوم به قلم دکتر محمد سعید نجاتی و جلد چهارم با عنوان مسلمانان هند و مسئله بقیع به قلم دکتر لیلا عبدی خجسته است که خود شامل دو جلد جنبش خلافت هند و مسئله بقیع و متن چهار گزارش هیئت‌های اعزامی از هند به حجاز درباره بقیع است.

محور هفتم کتاب شناسی بقیع از آقای اباذر نصر اصفهانی است. محور هشتم مجموعه تلاش های مکتوب مسلمانان هند در برابر تخریب بقیع است که در آن آثار اردوی مربوط به سال های پس از تخریب به زبان اردو به همت دکتر لیلا عبدی خجسته و با کمک دکتر محمدسعید نجاتی گردآوری شده است. محور نهم مجموعه مقالات همایش بقیع است که شامل چهار جلد است: مقالات فارسی همایش بقیع در دو جلد، مقالات غیر فارسی همایش بقیع در یک جلد و مجموعه خلاصه مقالات همایش بقیع به سه زبان در یک جلد. کتاب های دیگری نیز در دست چاپ است که در سال های آینده به این مجموعه اضافه و رونمایی خواهد شد.

تجلیل از شش پژوهشگر حوزه بقیع توسط هیئت عالی همایش بقیع

با حضور آیت الله حسینی بوشهری، حجت الاسلام والمسلمین نواب، حجت الاسلام والمسلمین سیدعلی قاضی عسکر و حجت الاسلام والمسلمین شهریاری از شش تن از پژوهشگران حوزه بقیع با عنوان «خادمین فرهنگی بقیع» تجلیل شد:

- حجت الاسلام دکتر محمدسعید نجاتی: پنج سال فعالیت به عنوان مدیر واحد بقیع پژوهی در پژوهشکده حج و زیارت و تلاش در برگزاری جلسات مقدماتی و همایش های ملی و جهانی، تألیف نه مقاله علمی درباره بقیع، نوشتن پنج اثر از آثار همایش بقیع از جمله مجموعه چکیده سه زبانه همایش و جلد سوم اسناد تخریب بقیع و تلاش برای بازسازی آن و همکاری در نگارش آثار دیگر.

- دکتر احمد خامه یار: فعالیت در حوزه بقیع پژوهی و تألیف دو کتاب ارزشمند بهشت بقیع و بقیع در آینه نگاره های هنری و تدوین سه مقاله در این زمینه.

- حجت الاسلام دکتر عمار ابوطالبی: نگارش رساله دکتری تحت عنوان حرم بقیع در فرهنگ و تمدن مسلمین و تألیف کتابی مفصل تریه همین نام و چندین مقاله در این زمینه.

- مرحوم حجت الاسلام والمسلمین حاج شیخ محمد صادق نجمی: نگارش کتاب ارزشمند تاریخ حرم ائمه بقیع و سایر آثار در مدینه و مقالات فراوانی در این زمینه.

- حجت الاسلام والمسلمین شیخ محمد امین پورامینی: نگارش کتاب ارزشمند بقیع الغرقه.

- حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای سید علی قاضی عسکر: تلاش های ارزنده در مسئله بقیع و تألیف دو کتاب به نام غربت بقیع و تخریب و بازسازی بقیع به روایت اسناد و نگارش چندین مقاله در این زمینه.

جشن خدا حافظی با مهمانان خارجی

پس از تجلیل عمومی از همایش، نماینده ولی فقیه و رئیس پژوهشگاه درنشتی ویژه پذیرای مهمانان خارجی شدند و ضمن خیر مقدم به آنان از زحماتشان تشکر و از ایشان پذیرایی کردند. سفر به حرم رضوی (ع) نیز از جمله امتیازات میهمانان خارجی بود.

آقای محمد بن بردی، دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه مجازی المصطفی که مسیری طولانی را با هزینه خود و در شرایط سخت امنیتی برای شرکت در همایش طی کرده بود، ضمن تشکر از نماینده ولی فقیه عنوان کرد تصویری که از ایران و شیعه در رسانه های تبلیغاتی جهانی ارائه می شود مخدوش و نادرست است و بیان کرد که دید او در این سفر کاملاً تغییر کرده است.

بانوی اندونزیایی روچان - که به نمایندگی از «جمعیت مسلمة اهل بیت» اندونزی با طی مسافت طولانی خود را به همایش رسانده بود - از نمایندگان خواست که سلام ایشان را به مقام معظم رهبری برسانند.

همچنین حجت الاسلام والمسلمین نواب تأکید کرد که برگزاری همایش بقیع باید هم زمان با ایران در سایر کشورها ادامه یابد تا این ایده در سراسر جهان گسترش پیدا کند.

گزارشی کوتاه از کارگاه‌های همایش بقیع

در اولین روز این همایش (چهارشنبه ۹ فروردین ماه ۱۴۰۳ ش) پژوهشکده حج و زیارت صبح و عصر شش کارگروه آموزشی اختصاصی تحت عنوان «مطالعات سیاسی و اجتماعی بقیع»، «مطالعات معاصر بقیع»، «بقیع و معارف دینی بقیع»، «مطالعات بین‌المللی بقیع»، «شخصیت‌شناسی مدفونان بقیع» و «مطالعات تاریخی و تمدن بقیع» را با همکاری سایر مراکز علمی، به‌ویژه پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، برگزار کرد:

۱. مطالعات تاریخی تمدنی بقیع

در کارگروه علمی - پژوهشی «مطالعات تاریخی تمدنی بقیع» - که ریاست آن با حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر ناصر رفیعی استاد حوزه و دانشگاه بود - چهار مقاله ارائه شد. در ابتدای این جلسه، حجت‌الاسلام رفیعی بقیع را تاریخ و جغرافیای سیاسی‌ای دانست که می‌توان از آن درس‌های بسیاری آموخت.

مقاله نخست این کارگاه با عنوان «مرقد ائمه بقیع در آینه معماری بیناتمدنی (اسلامی ایرانی)» نوشته حمید رضائزاد رضضانی ارائه شد و دکتر احمد خامه‌یار آن را نقد کرد. رضائزاد در بخشی از مقاله خود آورده است: اولین بنای قبرستان بقیع به دست یک معمار ایرانی ساخته شده است و معماری آرامگاه‌ها و مساجد با ورود اسلام در ایران رواج پیدا کرد. مقاله دوم این کارگاه با عنوان «مساجد بقیع در منابع تاریخی» نوشته سید محمد حسین میرعبداللّهی شمس بود که حجت‌الاسلام والمسلمین سید مجتبی اوصیا آن را نقد کرد. مقاله سوم این کارگاه با موضوع «گونه‌شناسی باورهای زائران بقیع با تأکید بر سفرنامه‌های مغربیان» نوشته آقایان حجج اسلام دکتر حامد قرائتی و دکتر محمدرضا حیدری خراسانی ارائه شد و حجت‌الاسلام دکتر علی اکبر عالمیان آن را نقد کرد. مقاله پایانی این کارگروه با عنوان «تاریخ‌نگاری ابن شبه درباره بقیع در آینه گزارش‌های کتاب تاریخ المدینة المنورة و نقد آن» نوشته خانم اعظم ابوالحسنی ارائه شد

و خانم دکتر ناهید طیبی آن را نقد کرد.

۲. مطالعات سیاسی و اجتماعی بقیع

کارگروه علمی - پژوهشی «مطالعات سیاسی و اجتماعی بقیع» با ارائه پنج مقاله با عناوین «مراقد ائمه البقیع فی شعر حسن کاظم الفتنال» نوشته آقایان حیدر عبدالحسین زوین و میرزامهدی عباس حمدان الربیعی از کشور عراق، «نگاهی به ابعاد دینی روان‌شناختی زیارت بقیع» نوشته حجت الاسلام دکتر مجتبی حیدری، «زیارت بقیع: مطالعه عملکرد کشور عربستان در پرتو نظام بین‌المللی حقوق بشر» نوشته حجت الاسلام دکتر سیدمحسن قائمی، «اهتمام صوفیه به زیارت بقیع و دفن صوفیان در آن» نوشته آقای رضا تقی‌زاده و «البقیع بین ماساة الهدم و هم إعادة بنائه» نوشته آقای محمد بن بردی از کشور مراکش برگزار شد.

ریاست این کارگروه بر عهده حجت الاسلام دکتر منصور میراحمدی معاون امور بین‌الملل بعثه مقام معظم رهبری و استاد دانشگاه شهید بهشتی بود. وی مقالات ارائه‌شده در کارگاه «مطالعات سیاسی و اجتماعی بقیع» را از سه جنبه «نوآوری در موضوع»، «پرداختن به موضوعات کاربردی درباره بقیع» و «رعایت چارچوب‌های علمی در مقالات» مطلوب ارزیابی کرد.

در این کارگاه منتقدان به‌ترتیب آقای دکتر میرزا علیزاده، حجت الاسلام دکتر محمدعلی اخویان، دکتر مصطفی فضائلی، حجت الاسلام دکتر حامد قرائتی و حجت الاسلام محمدسعید نجاتی به نقد و تجزیه و تحلیل مقالات پرداختند.

۳. شخصیت‌شناسی مدفونان بقیع

کارگروه علمی - تخصصی «شخصیت‌شناسی مدفونان بقیع» به ریاست حجت الاسلام دکتر حسین عبدالمحمدی و با ارائه پنج مقاله برگزار شد. مقاله اول با عنوان «درآمدی بر شخصیت‌شناسی اسماعیل بن جعفر از مدفونان بقیع از منظر منابع حدیثی و رجالی»

نوشته حجت الاسلام حافظ نجفی بود که حجت الاسلام حسن احمدیان دلاویز آن را نقد کرد. مقاله دوم به موضوع مشاهیر علوی مدفون در بقیع اختصاص داشت که آن را حجت الاسلام محمد مهدی فقیه محمدی جلالی (بحرالعلوم) ارائه، و حجت الاسلام دکتر رمضان محمدی نقد کرد. «صاحب منصبان و اندیشه‌وران ایرانی تبار مدفون در بقیع» عنوان سومین مقاله این کارگاه نوشته استاد فقید مرحوم سید محمود سامانی بود که آن را آقای سید کاظم محمدی ارائه، و حجت الاسلام سید علی غضنفری نقد کرد. مقاله چهارم این کارگروه با عنوان «بیت‌الاحزان یا مسجد فاطمه و واکاوی ماهیت تاریخی آن» نوشته حجت الاسلام دکتر عمار ابوطالبی بود که حجت الاسلام دکتر زارع خور میزی آن را نقد کرد. مقاله پنجم و پایانی این کارگروه نوشته حجت الاسلام عباس الربیعی از پژوهشگران عراقی با عنوان «القول الارجح فی تحديد قبر السيدة الزهراء» بود که حجت الاسلام سید جاسم جزایری آن را نقد کرد.

۴. مطالعات دینی

به گزارش روابط عمومی پژوهشکده حج و زیارت، در کارگاه «مطالعات دینی» چهار مقاله با عناوین «المعصومون و البقیع فی کتب الفریقین» از خانم سوسن حسن فضلی، «بازخوانی، نقد و تحلیل مبانی وهابیت در تخریب بارگاه‌های موجود در بقیع از دیدگاه مذاهب اسلامی» از حجت الاسلام مهدی ساجدی، «نقد و بررسی مبانی فقهی ممانعت از حضور بانوان در بقیع» از حجت الاسلام مهدی درگاهی و «بازخوانی تحلیلی انتقادی فتوای شیخ بلیهد در مسئله تخریب بقیع با تکیه بر منابع اهل سنت» از خانم نجیب‌السادات حسینی ارائه شد.

در این کارگاه به ترتیب حجج اسلام داوود حسینی، محمدباقر پورامینی، مهدی ساجدی و غلامرضا رضایی از استادان و پژوهشگران حوزوی مقالات ارائه شده را از زوایای گوناگون نقد کردند.

کارگروه علمی - تخصصی «مطالعات دینی» به ریاست حجت الاسلام حسن ترکاشوند برگزار شد. وی ضمن بیان توضیح مختصری در خصوص چهار مقاله قابل طرح، عنوان کرد که بقیع، میراث گرانبهای دنیای اسلام که در ۸ شوال تخریب شد، هم اکنون هر ساله پذیرای میلیون ها مسلمان است که برای زیارت قبور و پاسداشت مدفونان در بقیع به این مکان مقدس می روند.

۵. مطالعات معاصر بقیع

کارگروه «مطالعات معاصر بقیع» با ارائه چهار مقاله برگزار شد که می توان به مقاله «بازپژوهی انعکاس تخریب بقیع در عراق و ایران» از حجت الاسلام علی اکبر ذاکری، «نقش جنبش خلافت هندوستان در تحولات حجاز و تخریب دوم بقیع» از خانم لیلا عبدی خجسته، «انتقال و نصب ضریح فولادی حرم ائمه بقیع در دوران قاجار به روایت اسناد» از حجت الاسلام علی احمدی و «درآمدی بر دیدگاه مردم اندونزی در مورد جایگاه شریف بقیع در اندیشه اسلامی» از خانم رچماواتی رچمن از کشور اندونزی اشاره کرد.

در این کارگاه به ترتیب حجت الاسلام محمدرضا باقری زادگان، دکتر سیدحسین فلاح زاده، دکتر محمد ملک زاده و حجت الاسلام سیدقاسم رزاقی از پژوهشگران دینی به نقد مقالات فوق پرداختند.

گفتنی است این کارگاه به ریاست حجت الاسلام دکتر حمیدرضا مطهری، رئیس پژوهشکده تاریخ و سیره پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، برگزار شد ایشان شخصیت های دینی مدفون در قبرستان بقیع را از نشانه های تمدنی اسلام و محلی برای ارتباط با عالم معنا توصیف کردند.

۶. مطالعات بین الملل بقیع

در کارگاه علمی - پژوهشی «مطالعات بین الملل بقیع» چهار مقاله ارائه شد. ریاست این کارگروه بر عهده حجت الاسلام دکتر سیدکاظم سیدباقری، عضو هیئت علمی

پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، بود. در این کارگاه مقاله نخست با عنوان «تجربه مسلمانان نیجریه از زیارت جنت البقیع» نوشته یوسف عبدو یوسف، پژوهشگر اهل نیجریه، بود و دکتر مهدی نکویی سامانی آن را نقد کرد. مقاله دیگر این کارگاه با عنوان «بقیع: تخریب تاریخ و تشکیل باوری نادرست» نوشته آنجل هوراسیو مولینا از کشور آرژانتین بود که ناقد آن دکتر بختیاری بود. در ادامه مقاله «اطلاعات مسلمانان شمال نیجریه درباره قبرستان بقیع» نوشته محمد ابوبکر از کشور نیجریه ارائه شد که حجت الاسلام دکتر محسن محمدی آن را نقد کرد. «نگاهی به تلاش‌های مسلمانان هند و یمن برای پیگیری مسئله بقیع» عنوان مقاله پایانی این کارگروه نوشته محمدسعید نجاتی بود که حجت الاسلام دکتر محمدجواد یآوری آن را نقد کرد.

برپایی نمایشگاه بقیع در حرم رضوی

دفتر پژوهشگاه حج و زیارت در مشهد مقدس به مناسبت سالروز تخریب قبور ائمه بقیع علیهم‌السلام در قالب همایش بقیع اقدام به برپایی نمایشگاهی در حرم رضوی در جوار حرم امام رضا علیه‌السلام کرد که با استقبال گسترده بازدیدکنندگان حرم مطهر رضوی در صحن غدیر مواجه شد.

گزارش عناوین مقالات ارسالی به این همایش و نویسندگان آنان

گفتمنی است این مقالات حاصل تلاش علمی متخصصان رشته‌های مختلف برای خدمت به حرم بقیع و زدودن غربت از بزرگواران مدفون در آن است که در محورهای مختلفی دسته‌بندی، و نظامنامه آن پس از تدوین اولویت‌های پژوهشی بقیع‌شناسی تدوین شد. تنوع مقالات این مجموعه حاکی از گستردگی دامنه مطالعات بقیع است. چکیده‌های این مقالات به زبان‌های فارسی، عربی و انگلیسی در یک جلد منتشر شده که متن کامل آنها در مجموعه آثار همایش بقیع منتشر، و سپس در سایت بقیع به آدرس baqi.ir بارگذاری خواهد شد. محورهای مقالات عبارت است از:

- فضیلت بقیع در سیره پیامبر اعظم و صحابه و پیروان آن حضرت؛
- محور تاریخی و فرهنگی بقیع؛
- جانمایی اماکن مشهور بقیع؛
- مشهوران مدفون در بقیع؛
- بقیع در مطالعات علوم اجتماعی؛
- شرح ویرانی بقیع و عکس العمل ها در برابر آن؛
- بازسازی بقیع و تلاش های مسلمانان درباره آن؛
- تحقیقات کلامی و فقهی بقیع؛
- مسائل حقوق بین الملل مرتبط با بقیع؛
- اسناد و تراث بقیع.

نتیجه گیری

حرم بقیع میراث مشترک مسلمانان جهان با تنوع مذهبی و اقلیمی آنان است. تلاش برای یادآوری جایگاه این حرم و آرمیدگان آن گامی در جهت همبستگی امت اسلامی و مقابله با افراط گرایی به شمار می رود. این تلاش در همایش جهانی «بقیع مدفن امامان و اصحاب» در قالب پژوهش های متنوعی جلوه کرد که بازشناسی شخصیت های مدفون در بقیع و جایگاه تمدنی بقیع و داستان تخریب آن و پیگیری بازسازی بقیع را در بر می گیرد.

